

פרשת בהר – 10.5.14

אהרן ליפר

בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ בשישה ימים, וביום השביעי שבת וינפש. אלוהים הניח את אדם וחוה בגן העדן, וסיפק להם את המזון שלהם בעצים שהם לא עמלו לגדל והם אכלו מהם באופן חופשי, ללא מאמץ כלשהו. ואז הם אכלו מהפרי האסור והם גורשו מגן עדן עם הקללה (בראשית ג:12-1"ט)

אַרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָהּ בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָה כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָהּ; וְאָכְלָתָּ, אֶת-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. בְּזַעַת אֶפְיָהּ תֹאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֶהָ אֶל-הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ.

כאשר משה שלח את המרגלים לתור את הארץ המובטחת הם חזרו עם אשכול ענבים כל כך ענק שנדרשו שני גברים לשאת אותו. הם דיווחו כי ראו ארץ זבת חלב ודבש. המשמעות של התיאור הזה בדרך כלל לא מובנת כיום. התיאור הזה דאז למעשה בא להסביר כי המרעה היתה כל כך עשירה בעשב שהבהמות השמינו ממנה, וזה אפשר להם להפיק חלב בשפע; ועצי התמר שגדלו בארץ היו גדושים תמרים שמהם ניתן היה להפיק סילאן (דבש תמרים) בשפע. לפני שבני ישראל הספיקו להיכנס לארץ המובטחת היא כבר הייתה מקום פורה מאוד, ומאוד מרשים.

היום אנחנו קוראים בפרשת בהר (שמות כ"ה: א-ד):

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה, בְּהַר סִינַי לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, כִּי תִבְאוּ אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם--וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ, שְׁבַת לַיהוָה. שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ, וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶף; וְאָסַפְתָּ, אֶת-תְּבוּאָתָהּ. וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִת, שְׁבַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ--שְׁבַת, לַיהוָה: שָׂדֶךָ לֹא תִזְרַע, וְכֶרְמֶךָ לֹא תִזְמַר.

הכנענים שהתגוררו בארץ, כאשר המרגלים תרו בה לא ידעו דבר על שנת שבתון, ובכל זאת, הצלחתם החקלאית הייתה למופת. לבני ישראל, שהיו עבדים במצרים במשך מאות שנים, בה מי-השיטפונות של הנילוס דישנו את השדות באופן סדיר בכל שנה, ולבני ישראל אשר במהלך 40 שנות נדודים במדבר לא עסקו בעיבוד הקרקע כלל, להם נאמר על ידי אלוהים איך הוא רצה שיעשו זאת. האם ההוראות האלוהיות האלה חכמות או מטופשות? האם הן ניתנות ליישום או בגדר תיאורטי בלבד?

האם בני ישראל אפילו קיימו את המצווה הזאת אי-פעם? ואם כן, עד כמה הם דבקו בה משך הזמן? לפי הפרשנות של רש"י, הגלות בבבל נמשכה 70 שנה, כדי שהארץ הייתה יכולה לקבל את 70 שנות השבתון שלה באופן רצוף בכדי לפצות בה על 70 שנות השבתון הרצופות שלא קוימו במשך תקופה של כ-500 שנה. הגלות הייתה כעין עונש על הזנחת המצווה הזאת. לאחר השיבה מבבל השבים ארצה לקחו את קיום שנת השבתון ברצינות רבה יותר.

יוסף בן מתתיהו (Josephus) כתב כי כאשר הארץ היתה תחת שלטון יווני, השליטים היוונים לקחו בחשבון כי היהודים לא גידלו גידוליהם בכל שנה שביעית, והשליטים ריכזו את המסים שהיו על היהודים לשלם בשנים אלו. לעומת זאת, הרומאים שעלו לשלטון אחרי היוונים לא התחשבו ביהודים באותה מידה. הם ראו את קיום של יום מנוחה ללא עבודה כל יום השביעי, וקיום של שנה שלמה ללא חקלאות כל שנה שביעית כתירוץ לעצלנות על-ידי עם-יהודי עצלן. הם גבו מסים (ארנונה) בשל שנות השבתון בדיוק כמו כל שנה אחרת. זה היה נטל כל כך כבד שפוסקי ההלכה בימים אלו, הרב הלל ביניהם, פסקו כי פעילות חקלאית בשבתון הינה חיונית (עניין של חיים או מוות) ומותרת. הם קבעו היתרים שונים לאור המצוקה הרבה.

לאחר מכן הרומאים החריבו את בית המקדש השני ופיזרו את היהודים לכל עבר בעולם. חיו בארץ מעט יהודים, ואלה שחיו בגלות קיימו רק כמה מההיבטים של שמיטת חובות בקהילותיהם המבודדות יחסית זו מזו. החישוב של מתי בדיוק מתרחשת שנת השבתון בלוח השנים היה מעורפל בקרב הקהילות השונות בתפוצות ושנויות במחלוקת ביניהם. רק אחרי שהרמב"ם עצמו קבע את התאריך הנכון לפי שיקוליו המעמיקים ומחקרו היסודי הגיעו כל הקהילות להסכם אחיד בסופו של הדבר.

על פי החישוב של הרמב"ם, בראש השנה הקרוב עלינו (תשנ"ע - 5775) תתחיל שנת השבתון הבאה. אנחנו חיים בארץ פעם נוספת אחרי גלות ארוכה מאוד ומוסד השמיטה היא שוב מוסד דתי/ציבורי בארץ ישראל. אז איך אנחנו יכולים לקיים אותה כראוי? ואם זאת, ויותר חשוב מכך, האם יש לנו אפילו לשקול לקיים אותה בכלל?

אחת הכוונות המקוריות של השמיטה הייתה לתת לאדמת הארץ לנוח. בשנת השמיטה אין לזרוע זרעים, אין לגזום גפנים וענפים של עצים, אין להשקות שדות ומדשאות, אין לחרוש או להסיר אבנים מקרקע חקלאי, אין למכור לחו"ל כל יבול שגדל באדמת הארץ. אפילו חל איסור על קניה, מכירה וייצור של כלים וציוד שמיועדים לשימוש בחקלאות. העבודה המתישה של גידול מזון נפסקת כליל לשנה שלמה. אנשים יכולים לצאת מתחת לעול החקלאי ולקחת בחופשיות את המזון שיגדל בעצמו, אבל רק לפי צרכיהם המיידים, ולא בכמות מסחרית.

האם קיום השמיטה הוא כמו לחזור ל"חווית גן העדן", בה כל שהיה לעשות היה לחטוף מהעץ מה שגדל בו בלי להשקיע מאמץ או להזיע כדי לאבטח שלא נהיו רעבים? האם עקב פתיחת שערי השדות והמטעים לכל עובר אורח (וגם לכל החיות בחיק הטבע למעשה) יתממש שיוון הזדמנות לכול, לשנה אחת, מדי שבע שנים? בתיאוריה, אולי כן, אבל בפועל, זה כמעט ולא היה אפשרי או מעשי לגמרי, לא בעבר וגם לא היום.

בגליל התחתון בארץ יש קיבוץ שמחובר לתנועה המסורתית שלנו, קיבוץ חנתון. בשנת השבתון הקודמת (תשס"ח - 5768) בכוונתם היתה לקיים את השמיטה באופן ראוי. הם כתבו למכון שכטר לשאול כיצד לבצע. הם קיבלו תשובה ארוכה ומחושבת היטב מהרב דוד גולינקין.

אסכם כאן בקצרה את מה שהרב גולינקין אמר. קודם כל הרב גולינקין התייחס לשאלה, "אם קיום מצוות השמיטה הוא "דאורייתא" (לפי ציווי אלוהי) או "דרבנן" (לפי פסיקת הרבנים). הרב גולינקין השווה ושקל את כל הפסיקות המאוד רבות של פוסקי ההלכה הקודמים השונים (והוא ציטט אותם בתשובה המקיפה שלו) והרב גולינקין הסיק את המסקנה הבאה: אחרי כל ההיסטוריה שלנו, קיום השמיטה בשנת השבתון הוא כעת לא דאורייתא ולא דרבנן אלה בהגדרה של מידת חסד (מידה של צדקה).

בימינו ובמדינה המודרנית שלנו, לקיים את כל מה שהיה נהוג לעשות בתקופת התנ"ך עד לחורבן הבית השני והגלות הרומי הינה משימה בלתי אפשרית. אם זאת, אם חברי קיבוץ חנתון ישתדלו לדבוק איכשהו בקיום מעשי השמיטה כל כמה שביכולתם, אז מידת החסד תבוצע ורוח השמיטה, בכל זאת, תושג. מבוסס על השיקול הזה, הרב גולינקין הציע לקיבוץ חנתון להשתדל לקיים את שנות השבתון הבאות באופן הבא:

1. לזרוע את תבואות החורף לפני ראש השנה
2. לזרוע דשא ולנטוע אילנות נוי לפני ראש השנה
3. להימנע מאיסורי תורה כגון זריעה, זמירה, קצירה, בצירה וחרישה במידת האפשר
4. להימנע מנטיעת נוי או מטיפולו אם הנוי אינו הכרחי לשמירת האדמה מסחף הגשמים.
5. לקיים שיעורים בהלכות שביעית במשנה, ברמב"ם, או בספרים אחרים
6. לתכנן את הפיתוח החקלאי לשש השנים שבין שמיטה לשמיטה
7. להשאיר שדה אחד כ-"פינת שמיטה" עם שלט גדול שבו יופיע, "כאן מצוות השמיטה תישמר כהלכתה"
8. לזכור את המטרה החברתית של השמיטה, שהיא לפי ספר דברים ט"ו: י"א

כִּי לֹא-יִחַדֵּל אֲבִיוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ; עַל-כֵּן אֲנֹכִי מְצַנְנֶה, לְאמֹר, פֶּתַח תִּפְתָּח אֶת-יְדֶיךָ לְאֶחֱיֶיךָ לְעֲנִיָּה וּלְאֲבִינָהּ, בְּאֶרֶץךָ..

זאת המטרה העומדת בפני הקיבוץ. אם הם מצליחים להשיג אותה בשנות השבתון הבאות, אז הם יוכלו לראות שבזכותם הכוונה המקורית של השמיטה התגשמה, ולכל האביונים שיהיה להם אוכל בזכות מידת החסד של הקיבוץ בשנות השבתון הבאות זאת תהיה כעין זכייה ב-"חווית גן העדן" עבורם

שבת שלום